

Димова Олена Валентинівна

Модернізація українського суспільства в контексті теорії справедливості Джона Ролза

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.3>

Димова Олена Валентинівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
Одеського національного морського
університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Статтю присвячено пошуку засобів ефективної модернізації політичної сфери українського суспільства за допомогою формування єдиної якісної точки координат – загальнонаціональний світогляд на розуміння категорії «соціальна справедливість». Саме ідеологічні переконання стають найважливішим фундаментом та потужним двигуном оновлення нації, держави, людства загалом. Пошук таких цінностей для нашої ментальності – вкрай потрібна праця. Ця робота повинна враховувати глибинні масові настрої, світові пошуки нових орієнтирів розвитку людства. З іншого боку, така праця повинна бути проведена науковим товариством верифікованим засобом, спроможним об'єднати як історично властиві патерни, так і гуманні вектори розвитку найближчого майбутнього. Для цього пропонується найпопулярніша серед ліберальних європейських держав концепція Джона Ролза «справедливість як чесність» (Justice as fairness), що дає можливість стати певним стрижнем загальнонаціонального вектору розвитку суспільства й держави. Проводиться аналіз двох ключових етичних концепцій, що надають засади виникнення загального світогляду на справедливість у суспільстві (концепція «правильності» – right та концепція блага), їх співвідношення із розробленим Джоном Ролзом «принципом диференціації», а також аналіз сучасних масових настроїв українців та їх життєвого вибору, який стає очевидним за допомогою останніх соціологічних досліджень. Дослідження ґрунтується на використанні системно-аналітичного підходу, історичного методу, методів компаративного і структурно-функціонального аналізу, діалектичного та соціологічного методів, що допомогли з'ясувати особливості масових настанов громадян та можливості втілення теорії у соціальну практику. Аналіз масових настроїв української громади свідчить про відсутність маркерів для консолідації навколо змісту прав та свобод, що стало наслідком катастрофічної політики з боку державної еліти та ЗМІ. Також проблематично складається з рівнем довіри до головних соціальних інститутів суспільства. Це свідчить про необхідність пошуку та втілення у масову свідомість загальноприйнятого конструкту майбутнього. Успіх реформування українського суспільства кожного з головних соціальних інститутів не може бути гарантований без спільної творчості національної громади з політичною елітою над єдиним, позитивним баченням соціально справедливого суспільства.

Ключові слова: соціальна справедливість, соціальна політика, соціальні інститути, соціальна нерівність.

Вступ. Виклики XXI сторіччя – це, насамперед, вибір суспільством ключових цінностей, які були б спроможні стати панівними для більшості цього товариства. Саме ідеологічні переконання стають найважливішим фундаментом та потужним двигуном оновлення нації, держави, людства загалом. Пошук таких цінностей для нашої ментальності – вкрай потрібна праця, що повинна бути проведена не тільки під впливом глибинних масових настроїв та світових пошуків нових орієнтирів розвитку людства, а й раціонально визначеним, науковим товариством верифікованим засобом, спроможним об'єднати історично властиві патерни, такі гуманні вектори розвитку найближчого майбутнього.

Концепція справедливості Джона Ролза, що виникла у 70-х роках XX ст., стала однією з найяскравіших теорій, що поєднала в собі класичні уявлення людства про «правильність» часів Античності, Середньовіччя та Нового часу, виявила деякі «складності» сучасних концепцій інтуїтивізму, перфекціонізму, утилітаризму, підхопила спроби нових політико-філософських пошуків Дж. Пламенатца [10] й Р. Беррі [9] та вийшла на новий рівень філософського розуміння універсаль-

ної категорії «справедливість». Для українського істеблішменту важливою рисою стає ще й така характерна риса цієї концепції, як наявність саме християнсько-європейського стрижню: по-перше, безумовне зосередження на «Я»-персоні (те, що зветься за Д. Г'юмом самозацікавленістю, self-interestedness [3, с. 534]), на самоактуалізації особистості, тих важливих «хочу», без яких європеєць навіть не може помислити своє існування; по-друге, обов'язкове відчуття свого життя у резонансі зі співтовариством, солідарна праця за для реалізації зверхнрії – втілення раю на Землі, – яка декларувалася ранньохристиянським ученням, до якого бажали повернутися різноманітні протестантські течії пізнього Середньовіччя.

Консолідувати український народ можливо навколо цінностей, які вбирають у себе суперечливі, навіть нерідко взаємовиключні цінності самоактуалізації окремої персони та щирого бажання різноманітного збагачення рідної спільноти.

Мета та завдання. Виявити можливість теорії справедливості як чесності (Justice as fairness), що була запропонована Джоном Ролзом, стати ядром для формування загальнонаціонального

чіткого та зрозумілого вектору розвитку суспільства й держави. Це потребує аналізу двох ключових етичних позицій концепції справедливості як чесності, їх співвідношення із розробленим Джонм Ролзом «принципом диференціації» [6, с. 84], а також аналізу сучасних масових настроїв українців та їхнього життєвого вибору, який стає очевидним за допомогою останніх соціологічних досліджень. Наступний крок – необхідність визначення форм утілення теоретичних визначень у практичну соціальну й політичну практику держави, що повинні у процесі модернізації зберегти найважливіші апробовані минулим патерни консолідації спільноти та пошук для цих форм діяльності гармонійного вплетіння до налагоджених.

Методи дослідження. Застосування компонентів загальнонаукової методології, зокрема системно-аналітичного підходу, дало змогу відокремити суттєво-якісні складники концепції справедливості та їх взаємодію як цілісний філософський конструкт. Аналіз ґрунтується на використанні як історичного методу (за допомогою якого можливо було простежити певні етапи формування теорії), так і методів компаративного та структурно-функціонального аналізу, що надали можливість екстраполювати «недосконалу процедурну справедливість» [6, с. 86] на діяльність сучасних соціальних інститутів нашого суспільства. Діалектичний метод дав змогу проаналізувати глибинні ментальні патерни українців як логічний спіралеподібний розвиток, а соціологічний метод допоміг з'ясувати особливості масових настанов громадян та можливості втілення теорії в соціальну практику.

Результати. Фундаментальна проблема виживання та гідного існування українського народу – це формування більшості, котра об'єднується навколо узгодженої концепції соціальної справедливості та дасть згоду та певні форми її втілення політичною елітою держави. Українська дійсність сьогодні – сумний факт ігнорування, навіть протидій із боку населення більшості прийнятих офіційних законодавчих актів та дій з утілення цих актів політичною елітою. Відсутність національної згоди з приводу домінуючої ідеальної моделі розвитку держави й суспільства потребує звернення до найбільш затребуваного попиту кінця ХХ ст. Європи та Північноамериканського континенту – втілення у державну практику того конструкту Дж. Ролза, що отримав назву «справедливість як чесність».

Ролзовська концепція справедливості потребує, в першу чергу, сформулювати первісний стан, початкову «картину світу», яка включає необхідність інтерпретувати дві ключові концепції етики – концепцію правильності (right) та концепцію блага [6, с. 34]. Для нього концепція блага є підпорядкованою концепції правильності, а зміст її наповнюється кантіанським та гегелівським баченням ядра особистості європейця: благо для людини – це задоволення

його раціонального бажання. Цей вислів співпадає і з гегельянською тезою самопізнання людиною себе через самоактуалізацію бажань та прагнень, і з кантіанською формулою «морального закону». Цей принцип блага не суперечить і суто прагматичній позиції, яка потребує враховувати три природи людини: біологічну, соціальну, ідеальну й створювати відповідні умови для задоволення невід'ємних природних бажань, що й виступає, зрештою, умовою існування повноцінної особистості. Принцип «вірності», «правильності» є більш значущим за Ролзом, аніж принцип «блага», і це стає очевидним, якщо розкрити поняття бажання як усвідомлене людиною своєї певної потреби за допомогою тієї структури цінностей, тобто «набором правильностей», які є стрижнем цієї особистості.

Тому, як наслідок, треба пов'язати ієрархію цінностей нашого суспільства з першим ролзовським принципом справедливості як чесності – низкою основних свобод людини («кожна людина повинна мати рівні права по відношенню до найбільш загальної схеми рівних основних свобод» [6, с. 66]). Якщо взяти соціальні дослідження, що проводилися не так давно, то достатньо складно буде знайти прямі докази заклопотаності відсутністю політичних прав та свобод – дуже невелика частка населення стурбована цим (1,1%), але це буде лише поверхневий погляд. Стурбованість наявністю фізичної загрози, загрози цілісності як самій особистості, так і суспільству у цілому – це 60% респондентів, що визначають ключовою проблемою «воєнний конфлікт на Сході України»; зменшення особистої власності – це стурбованість низьким рівнем зарплати чи пенсії (48,2%), підвищення тарифів на комунальні послуги (42,6%), бо сплачують українці зовсім не виробникам цих послуг, а тінювим посередникам, постійна інфляція (28%); право кожного займати будь-який офіційний пост та свобода від довільного арешту виявляються в актуальності таких проблем, як хабарництво і корупція у центральній владі (22,3%) та корупція у судах, поліції, прокуратурі (14,9%) [7]. Це, вочевидь, бажання українського народу мати права та свободи у повному обсязі, а не у скороченій версії, але подальші питання поступово виявляють велику кількість масових стереотипів, що суперечать один одному та посилюють розкол суспільства. Значна більшість українців у 2018 р. бажала вступити до ЄС (58,1%), але наступний спектр питань, де пропонується самостійно вибрати конкретні дії наступних кроків, – вибирають, перш за все, «визначити свій власний шлях розвитку та спиратися виключно на свої ресурси» (39,6%), і тільки потім «домагатися членства в Європейському Союзі» (32,3%) [7]. Через два роки громада збільшує чисельність тих, хто бажає вступити до ЄС (63,3%) [5], але це не є свідченням вибору правильної стратегії президента В. Зеленського: репрезентативна половина

вважає, що «події в Україні розвиваються у неправильному напрямі» (48,7%) [5]. Далі, безсумнівне захоплення західноєвропейським індивідуалізмом зникає під тиском українського негативного відношення втрати права власності на українську землю за умов зняття мораторію на продаж (72% – проти) [8], що яскраво свідчить про домінуючі настрої етноцентризму та своєчасного висновку з уроків східноєвропейських держав, які втратили значну частину власності, коли приєдналися до ЄС без попереднього захисту від скупки нерухомості західноєвропейськими капіталами.

Увесь спектр європейського індивідуалізму, зав'язаний на етичних політичних, економічних та інших свободах, не дає «точку зборки» для спільної кооперації, безумовної потреби людства у творчому спільному співіснуванню. Саме це виступає колективним підсвідомим під назвою «пошук власного шляху», саме це визначається другим ролзовським принципом. Стисло – соціальна та економічна нерівність у суспільстві повинні бути організовані так, щоб, по-перше, нерівність спотворювала максимально очікувані вигоди тих громадян, хто мінімально досяг успіху; по-друге, створювала б умови «доступу до посад та положенням, відкритим для всіх в умовах чесної рівності та можливостей» [6, с. 84]. Таким чином, Ролз сформулював власний так званий «принцип диференціації», який потребує «встановити взаємозв'язок між отриманням прибутку максимально успішних та зростанням благополуччя мінімально успішних людей» [6, с. 84]. Визначення цього принципу стало засобом політико-філософської еліти Заходу наблизитися до певної соціальної рівності, але запобігти крайнім формам егалітаризму, суцільній зрівнялівці, яку так яскраво критикували у своїх антиутопіях.

Якщо погодитися з Ролзом, що суспільство – це певне підприємство, яке повинно бути сформованим за принципами кооперації для взаємовигоди [6, с. 85], то українська громада потребує на першому етапі узгодження цих самих принципів кооперації з більшістю на рівні глибинного, а не поверхневого узгодження. Тобто, спираючись на «принцип диференціації», українська громада повинна забезпечити для найменш успішних певні маркери соціально-пріоритетних благ: права та свободи, можливості самореалізації, доходи, добробут та соціальні засади самоповаги [1, с. 144].

Наступний етап – процедурний – утілення справедливості у практику, тобто вдосконалення певних форм кожного соціального інституту: правового, політичного, економічного (інститут суддів та адвокатури, Конституція та інститути парламентаризму й виборчого права, інститут власності та вільного чесного ринку і т. ін.). Головне завдання соціальної структури – перерозподіл переваг та повинностей, котрі виникають у процесі суспільного співробітництва членів

даного соціуму. Переваги вже визначено: права й свободи, харчування і житло, влада та багатство, а обов'язки – це, перш за все, податки, військові та громадські повинності, свідомі обмеження прав заради національної безпеки.

Українська громада, на жаль, не спроможна знайти маркери для консолідації навіть навколо змісту прав та свобод. Найгостріша проблема держави – конфлікт на Сході країни – не вирішується саме тому, що немає у більшості усвідомленого вибору підстав будівництва спільного майбутнього. На питання про політичне майбутнє територій «ДНР» та «ЛНР» 54,2% респондентів відповіли, що бажають повернути «до складу Донецьку та Луганську області України на тих же умовах, що були раніше» [2] (здається, що мається на увазі ситуація до 2014 р.), тоді як сама ситуація сприймається 43,6% «війною між Україною і Росією». Тоді як можна повернути ці території у «прекрасне минуле», якщо психологічно українці мешканців цих регіонів уже не сприймають як «наших», «рідних», тому й не можуть знайти засоби вирішення конфлікту шляхом формування відповідного могому об'єму прав і свобод. Це найяскравіший приклад руйнівної політики з боку державних інститутів та агресивно-примітивних ЗМІ, котрі довели психологічні настанови громадян до логічного абсурду. Тому й немає громадської згоди з приводу форм установа національної єдності: максимальна частка згодних на «налагодження торгово-економічних, фінансових контактів із «ДНР» і «ЛНР» – лише 34,6% [2], а це мало для формування на рівні відносин з іншою державою, так ще й занадто мало для національної консолідації навколо єдиного бачення рівного обсягу прав та свобод кожного громадянина країни.

Не менш проблематично складається з рівнем довіри до процедурної справедливості, тобто до головних соціальних інститутів суспільства: позитивний баланс довіри мають лише президент України В. Зеленський (20,2%) та інститут президентства як соціальна інституція (23,4%). Інші соціальні інститути та політичні діячі – тільки з негативним балансом довіри [4], що свідчить про відсутність реалізації «принципу диференціації» в нашому суспільстві: ані слова, ані дії не пропонують ефективних процедур для встановлення певних соціальних благ «найменш успішних» громадян чи створення умов рівного доступу до влади та авторитету. І ця ситуація потребує як ретельного аналізу, так і негайних дій саме тому, що засади структури суспільства у вигляді соціальних інститутів впливають на життя кожного громадянина. Саме вони, ключові інститути, і стають головним предметом соціальної справедливості.

Висновки. Успіх реформування українського суспільства кожного з головних соціальних інститутів не може бути гарантований без спільної творчості

національної громади з політичною елітою над єдиним позитивним баченням соціально справедливого суспільства. Ролзовське бачення справедливості, яке стало базою суспільної кооперації багатьох західних держав, співпадає із загальними глибинними стереотипами вітчизняних сучасників. Формування конструктивної більшості, яка спроможна проводити у соціальну практику принципи свободи, права та суспільної кооперації на засадах загального розквіту, – найголовніше завдання нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева Т. Современные политические теории. Москва : РОССПЭН, 2000. 479 с.
2. Громадська думка про ситуацію на Донбасі та шляхи відновлення суверенітету України над окупованими територіями (лютий 2020 р.) / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadska-dumka-pro-sytuatsiiu-na-donbasi-ta-shliakhy-vidnovlennia-suverenitetu-ukrainy-nad-okupovanymy-terytoriiamy-liutyi-2020r>.
3. Г'юм Д. Трактат про людську природу. Київ : Всесвіт, 2003. 552 с.
4. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (квітень 2020 р.) / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : // <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-kviten-2020r>.
5. Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020 р.) / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : // <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>.
6. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : НГУ, 1995. 514 с.
7. Соціально-політична ситуація в Україні / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/sotsialno-politychna-sytuatsiia-v-ukraini>.
8. Ставлення громадян до запровадження ринку землі та скасування мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення /

УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavleniia-gromadian-do-zaprovadzhennia-rynku-zemli-ta-skasuvannia-moratorii-na-kupivliuprodazh-zemli-sil'skogospodarskogo-pryznachennia-liutyi-2020r>.

9. Barry B.M. Political Argument. London : Routledge, 1965.

10. Plamenatz J.P. Consent, Freedom and Political Obligation. Oxford : Clarendon Press, 1938.

REFERENCES:

1. Alekseeva T.A. (2000) Sovremennye politicheskie teorii [modern political theories]. Moskwa: ROSSPEN [in Russia]
2. Gromads'ka dumka pro situaciyu na Donbasi ta shlyahi vidnovlennya suverenitetu Ukraini nad okupovanymi teritoriyami. (2020). [Public opinion on the situation in Donbass and ways to restore Ukraine's sovereignty over the occupied territories]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
3. G'yum Devid. Traktat pro lyuds'ku prirodu (2003). Sotsyalnaia spravedlyvost y razvytye [A treatise on human nature]. Kyiv: Vsesvit [in Ukrainian]
4. Ocinka gromadyanami situacii v kraïni, riven' doviri do social'nih institutiv ta politikiv, elektoral'ni orientacii gromadyan (2020) [Citizens' assessment of the situation in the country, the level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
5. Riven' pidtrimki gromadyanami vstupu Ukraini do ES ta NATO (2020) [The level of support of citizens for Ukraine's accession to the EU and NATO]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
6. Rolz Dzhon. Teoriya spravedlivosti (1995). Novosibirsk: Izd-vo NGU. [A theory of justice]. [in Russia]
7. Social'no-politichna situaciya v Ukraini (2020) [Socio-political situation in Ukraine]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
8. Stavleniia gromadyan do zaprovadzhennya rinku zemli ta skasuvannya moratoriyu na kupivlyuprodazh zemli sil'skogospodars'kogo pryznachennya (2020) [Attitude of citizens to the introduction of the land market and the abolition of the moratorium on the purchase and sale of agricultural land]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
9. Barry B.M. Political Argument. London: Routledge, 1965.
10. Plamenatz J.P. Consent, Freedom and Political Obligation. Oxford: Clarendon Press, 1938.

Modernization of Ukrainian society in the context of John Rawls' theory of justice

Dymova Olena Valentyniwna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy
Odessa National Marine University
Mechnikov str., 34, Odessa, Ukraine

The article is devoted search of effective modernization of Ukrainian political sphere of society through the creation of a single qualitative point of coordination – national worldview on understanding the category of “social justice. The ideological convictions become the most important foundation and powerful engine of renewal of the nation, state, humanity in general. Finding such values for our mentality is a necessary job. The work must take into account the influence of deep mass sentiments, the world's search for new guidelines for human development, and the work must to carry out by the scientific community in verified ways that will unite both the historical patterns of the nation and the humane vectors of future development. For this, purpose the most popular among liberal European countries the concept of John Rawls «justice as fairness», which enables certain to become the core national vector of development of society and the state. The analysis of two basic ethical concepts, which became the basis of a common worldview on justice in society. This is the concept of right and the concept of good, as well as their correlation with the “principle of differentiation” developed by John Rawls. The analysis of modern mass moods of Ukrainians and their life choices based on the latest sociological research. The application of the components of general scientific methodology: the system-analytical approach, the historical method, methods of comparative and structural-functional analysis, dialectical and sociological methods, which helped to clarify the features of mass attitudes of citizens and the possibility of implementing the theory in social practice. The analysis of the mass sentiments of the Ukrainian community shows the lack of markers for consolidation around the content of rights and freedoms, which was the result of a catastrophic policy on the part of the state elite and the media. The success of reforming the Ukrainian society of each of the main social institutions cannot guarantee without the joint work of the national community with the political elite on a single, positive vision of a socially just society. The results of the analysis indicate the need to find and implement in the mass consciousness of the generally accepted construct of the future.

Key words: social justice, social politics, social institution, social inequality.